

Welzijn op recept

Hoe kunst de bodem rijp kan maken voor veel meer dan cultuur

Kunst heeft het vermogen mensen op een andere manier naar hun eigen omgeving te doen kijken, maar ook naar zichzelf. In de Brabantse gemeente Gilze-Rijen slaagden cultuurcoach Michiel van der Zanden en jongerenwerker Eva Jonkers er met twee zeer verschillende kunstprojecten in om volwassenen en jongeren blijvend te betrekken en te enthousiasmeren. Ze kregen daarbij bevestigd hoe belangrijk dergelijke projecten kunnen zijn voor het algeheel welbevinden van mensen. Bovendien kunnen domeinen als cultuur en sport elkaar versterken, zo bleek in de praktijk. ■ JEROEN KUYPERS

Michiel van der Zanden is cultuurcoach in de wijk sinds 2019. Oorspronkelijk ging het om een pilotfunctie, opgezet door Stichting Cultuurplaats, waarin hij de ruimte kreeg dit pionierswerk naar eigen inzicht vorm te geven. Het werk sloot naadloos aan bij zijn ervaring als kunstenaar en bij andere participatie- en cultuurprojecten onder zijn leiding. Van der Zanden weet dat de positieve effecten van cultuurprojecten ver kunnen strekken, veel verder dan alleen het culturele domein. Daarom is hij nu bezig met een project onder de noemer 'Kunst op Recept', waarbij kunst en cultuur via doorverwijzing worden ingezet om mensen met psychische klachten te helpen (zie kader).

Kans voor cultuur

Terug naar 2019. In het kader van een wijkvernieuwingstraject was door woningcorporatie Leystromen een woning beschikbaar gesteld als wijkhuis voor inwoners in Rijen-Zuid. Dit is een naoorlogse volkswijk van socialehuurwoningen, lokaal beter bekend als de 'Militaire Wijk'. Uit een bewonersadvies bleek dat er behoefte was aan meer sociale cohesie. Oude pijlers, zoals een gemeenschappelijke werkgever (defensie), scholen, winkels, kerk en een Turks gemeenschapshuis, waren stuk voor stuk verdwenen.

Maar hoe zorg je dan voor die cohesie? "Ik zag een kans voor cultuur", zegt Van der Zanden. "Rijen-Zuid is een diverse wijk. Ik besloot gewoon langs te gaan bij

“Kwalitatief is het project een succes. Maar de kwantiteit blijft een punt waar we aan moeten werken. Het is moeilijk om deze doelgroep überhaupt te bereiken”

Michiel van der Zanden (Stichting Cultuurplaats)

het wijkhuis – en werd aanvankelijk wantrouwig ontvangen. Maar als kunstenaar ben ik nieuwsgierig en altijd op zoek naar aanknopingspunten. Mijn oog viel meteen op de opgehangen oude foto's, waarop allerlei mensen en plekken in Rijen-Zuid te zien waren. Ze waren van een opvallend goede kwaliteit en bleken het werk van Gerrit, een buurtbewoner die inmiddels slecht ter been was en daardoor aan huis gebonden. Ik besloot contact met hem te zoeken.”

Blijvende foto's versus wegwerffoto's

Het bezoek aan Gerrit leidde tot een hele reeks nieuwe contacten, tot de ontdekking van nog veel meer foto's en in de slipstream daarvan tot de verhalen die erover werden verteld. De cultuurcoach ontpopte zich tot een cultuurhistoricus, die via beelden en verhalen ontdekte welke verloren gegane schoonheid, dynamiek én gemeenschap er schuilgingen onder het negatieve beeld dat rondom Rijen-Zuid was ontstaan. En Van der Zanden liet het niet bij dit bovenhalen van wat er ooit was, maar zocht ook naar manieren om de sociale cohesie aan te jagen en een blik vooruit te werpen, samen met de inwoners. De aanvankelijke scepsis over 'de cultuurcoach' was inmiddels verdwenen.

Het lag voor de hand om een tentoonstelling te organiseren met al het fotomateriaal, maar in plaats van einddoel werd die expositie het startpunt van het project. “Om te beginnen hebben we kinderen uit de wijk foto's laten nemen met behulp van analoge instantcamera's die we hen ter beschikking hebben gesteld. Ze kregen zo'n 'wegwerpcamera' – en daarmee kwam automatisch een zinvolle beperking. Met een smartphone nemen kinderen eindeloos foto's, liefst ook van zichzelf. Nu hadden ze maar 24 beelden ter beschikking en bovendien kregen ze een verbod om selfies te maken. Zo dwongen we hen heel zorgvuldig om te gaan met wat ze wilden vastleggen en dus ook op een bewuste manier naar hun omgeving te kijken”, vertelt Van der Zanden.

“Daarnaast hebben we een professioneel filmcollectief in de arm genomen, dat een documentaire heeft gemaakt over de wijk. Dat gebeurde aan de hand van huisbezoeken, waarbij het ene spontane verhaal de basis legde voor het andere, en er dus een soort estafette ontstond. Die film, met de toepasselijke titel *KOM BINNEN*, is op een groot scherm in de buitenruimte in première gegaan. Later hebben we ook nog een boek- en posterproject met portretten uit de wijk gemaakt.”

Buiten de gemeentegrenzen

Het effect van dit project beklijft en is veelzijdig: er zijn verbindingen ontstaan tussen bewoners die daarvoor nauwelijks contact hadden met elkaar. Volgens Van der Zanden is 'trots op het eigen verhaal' een belangrijke brandstof voor deze nieuw ontstane activiteiten. “Want de

bewoners van Rijen-Zuid zagen ook dat het kunstproject waaraan ze hadden meegewerkt ver buiten de wijk en zelfs ver over de gemeentegrenzen heen weerklank vond. De film is opgenomen door Erfgoed Brabant en het heeft ook een snaar geraakt bij oud-bewoners: mensen die in de wijk zijn opgegroeid, maar er allang waren weggetrokken.”

Het project raakte zelfs een snaar binnen het gemeentelijk apparaat, want Gilze-Rijen trok plotseling de aandacht van gemeentebestuurders en collega's elders in het land, als goed voorbeeld van hoe je met een kunstzinnige aanpak maatschappelijke vraagstukken kunt aanvliegen. “In politiek opzicht heeft ons werk tot gevolg gehad dat de gemeente de meerwaarde van cultuur nog beter onderkent”, aldus Van der Zanden.

'Jongeren Maken Cultuur'

Een van de nieuwe projecten waaraan hij werkt, is 'Jongeren Maken Cultuur', een samenwerking tussen Stichting Cultuurplaats en het jongerenwerk van R-Newt, met steun van het Fonds voor Cultuurparticipatie. Jongerenwerker Eva Jonkers is er vanaf het begin bij betrokken: “Met dit initiatief focussen we ons op jongeren tussen de 14 en 25 jaar. In Gilze en Rijen is géén school voor voortgezet onderwijs, wat betekent dat de meeste jongeren na de basisschool naar Tilburg, Oosterhout of Breda moeten. In die stedelijke omgeving vinden ze nieuwe vrienden en vriendinnen en dus brengen ze ook een deel van hun vrije tijd niet langer in de dorpen door. Daarnaast brengen ze veel van hun tijd door op social

media. De kans is dus groot dat je als jongerenwerker of cultuurcoach veel minder zicht hebt op die groep jongeren, terwijl het een kwetsbare doelgroep is, die veel prestatiedruk ervaart en onder invloed staat van allerlei factoren die hun welzijn beïnvloeden. Zo kan er onder jongeren bijvoorbeeld eenzaamheid en depressiviteit ontstaan, zonder dat je daar dan weet van hebt. Door de jongeren te betrekken met een project als Jongeren Maken Cultuur, krijg je hen en hun eventuele gezondheidsproblemen in beeld. In dat opzicht vervul je dan een preventieve rol."

Hoe je jongeren de indruk geeft dat er in het dorp wél iets interessants voor hen te doen is met kunst? "Door zo goed mogelijk aan te sluiten bij hun beleavingswereld", antwoordt Jonkers. "We hebben tal van workshops georganiseerd, gegeven door professionele docenten. Zo hebben we er één gehad over skateboardontwerp: je eigen skateboardillustratie maken, hoe doe je dat? Een andere workshop ging over fashion en upcycling en weer een andere over zelf videoclip maken. De reacties van de deelnemers waren steeds erg enthousiast. Een van hen heeft zelfs aangegeven dat hij na de middelbare school naar de grafische school SintLucas in Bostel wil gaan. Dan ben je dus veel meer aan het doen dan jongeren van de straat houden: het draagt bij aan zingeving en de richting die dat geeft aan je leven."

Fijn oogsten

Kwalitatief is het project een succes. Dankzij de subsidie zijn er voldoende middelen om verschillende workshops te kunnen geven en ook de materialen en communicatie-uitingen van te betalen. "Maar de kwantiteit blijft een punt waar we aan moeten werken", zegt cultuurcoach Van der Zanden. "Het is moeilijk om deze doelgroep überhaupt te bereiken, het blijft een beetje schieten met hagel. Daarom gaan we binnenkort ook pitchten op middelbare scholen in de omgeving."

"Met Jongeren Maken Cultuur doe je veel meer dan jongeren van de straat houden"

Eva Jonkers (R-Newt)

Niet te kwantificeren, maar van onschatbare waarde is de mate waarin Van der Zanden en Jonkers een voedingsbodem hebben gelegd voor collega's uit andere domeinen, zoals sport, zorg en welzijn. Cultuurprojecten dragen bij aan meer betrokkenheid, participatie en – inderdaad – sociale cohesie in de wijk. Daarmee worden ouderen en jongeren, autochtonen en nieuwkomers ook meer ontvankelijk voor andersoortige projecten. Bewoners in Rijen-Zuid die zich actief inzetten voor het wijkhuis, worden door deelname aan Jongeren Maken Cultuur zichtbaar en aanspreekbaar. En dat geldt óók voor de buurtsportcoach.

"Tot voor enkele jaren waren de buurtsportcoaches in deze gemeente vooral bezig met het geven van gym- en sportlessen", zegt Van der Zanden. "Maar sinds een tijd treden ze steeds meer naar buiten en sluiten ze aan bij wat wij doen. Dat is een heel positieve ontwikkeling, ook voor onszelf. Toen ik mijn eigen bureau kreeg binnen dit cultureel centrum, keek ik via het raam uit op een klein skatepark. Van de ene op de andere dag dreigde dit te verdwijnen, door een hernieuwde aanleg van het gehele plein. Er zou geen skatepark terugkomen. Daarop ben ik samen met het jongerenwerk gaan inventariseren wie er geregeld gebruik van maakte en of de gebruikers van het skateparkje behoefte hadden aan een nieuwe plek, desnoods elders. Ik heb er een lijstje en een rapport van gemaakt en dat ingediend bij de gemeente. Ze hebben er werk van gemaakt. Die dwarsverbanden tussen sport en cultuur zijn er wat mij betreft dus altijd geweest. Tenslotte kwam project Rijen-Zuid in eerste instantie ook voort uit eigenwijs aanbellen en me niet laten afschepen. Wil je in deze sector resultaat zien van je werk, dan moet je meer uren durven maken dan in je contract staan. Dat doen al mijn collega's. Maar heb je eenmaal goed gezaaid, dan is het ook echt fijn oogsten." ■

Kunst op Recept

Naast zijn betrokkenheid bij de wijkgerichte initiatieven werkt Michiel van der Zanden samen met een grote maatschappelijke organisatie en een ggz-psycholoog aan de implementatie van Kunst op Recept. Dit is een aanpak die in steeds meer gemeenten in het land wordt opgezet. Met Kunst op Recept kunnen mensen die te maken hebben met stress, somberheid of andere (lichte) psychosociale klachten via doorverwijzing vanuit de eerstelijnszorg deelnemen aan cultuur. Zo krijgen deelnemers de kans om opnieuw te ontdekken wat hen plezier en betekenis geeft. Kunst op Recept beoogt een mentaal proces in gang te zetten waardoor deelnemers zelfvertrouwen en veerkracht ontwikkelen en (weer) meer de regie nemen over het eigen leven.

Van der Zanden ziet in deze aanpak een belangrijke aanvulling op het bestaande zorgaanbod: "Waar de reguliere zorg vaak gericht is op behandelen of genezen, biedt Kunst op Recept de ruimte om jezelf te versterken vanuit plezier en creativiteit. Het zet een proces in gang waardoor mensen even 'uit hun hoofd gaan', vertrouwen terugvinden of zich minder eenzaam voelen. Dat maakt het wezenlijk anders dan – en tegelijkertijd een waardevolle aanvulling op – de zorg die er al is."

Sinds kort is er een landelijk netwerk waar initiatiefnemers en betrokkenen bij Kunst op Recept elkaar kunnen vinden en hun kennis kunnen delen. Meer weten? Je vindt de groep onder [Samenwerken met Cultuur] op 1SociaalDomein.nl

"KUNST OP RECEPT ZET EEN PROCES IN GANG WAARDOR MENSEN EVEN 'UIT HUN HOOFD GAAN', VERTROUWEN TERUGVINDEN OF ZICH MINDER EENZAAM VOELEN"

Michiel van der Zanden (Stichting Cultuurplaats)

Kom binnen!

De wijkfilm *KOM BINNEN* is te zien op de website van Brabants Erfgoed.